

DR. KÓKAI SÁNDOR*

**ADALÉKOK A BÁNSÁGI MAGYAR NYELVŰ ELEMİ OKTATÁS
TÖRTÉNETÉHEZ (1718–2010)**

*ADDITIVES TO THE HISTORY OF HUNGARIAN PRIMARY EDUCATION
IN THE BANAT (1718–2010)*

ABSTRACT

After recapture of the Banat (1718) it has become one of the most various region of the Carpathian Basin in point of ethnics, languages and religions, where Hungarians were minority except some isolated group. The Hungarian education system could be established after the Austro-Hungarian Compromise of 1867, this was the last one in the case of great regions in the historical Hungary. As a result of the process there was not forced or impatient Hungarianisation, but the nationalities could live like good neighbors, within interculturalism. After Treaty of Trianon a powerful fracture shocked the Hungarian primary education, nowadays it seems impossible to turn back the atrophy of Hungarian culture and language in Roman and Serb areas of the Banat. As a result the Hungarian villages and cultural islands disappeared from the 99% of Banat in practice. In our days every nationality, denomination or spiritual community is in disadvantageous situation, they loose even if the social and cultural ceremonies follow their plans. There are no winners in a war, which lasts for three centuries.

1. Bevezetés

A pozsareváci béke utáni állapot a Temesi Bánság különleges helyzetéből fakadóan (katonai igazgatás, közvetlenül a bécsi kormányzerveknek alárendelve) nem kedvezett a magyar nyelvű oktatás kialakulásának, sem az alapfokú sem a középfokú oktatás tekintetében. A jezsuiták 1726-ban gimnáziumot alapítottak ugyan Temesváron, amely 1778-ig a rend felosztatásáig működött, az oktatás nyelve azonban a latin és a német volt. 1770-ben Mária Terézia az egész országban összeíratta az iskolamestereket, az iskolák számát, valamint a tanítás módját és anyagát. Ekkor az egész országban 2845 elemi népoktatási iskola volt, de ezek között egy sincs említve a Temesi Bánság területéről.¹

Az iskolaügy rendezése a Bánságban csigalassúsággal haladt előre, ez kiviláglik egy 1773-ban Bécsbe felterjesztett panaszból, melynek tárgya – F. Grisellini könyve szerint – az volt, hogy az 1764. július 24-ről keltezett legmagasabb parancs, mely szerint a Bánság katolikus részében legalább minden határőri századnál egy katolikus elemi iskola volna fenntartandó, „nagyobbrészt még mindig végrehajthatlan”. Az Allgemeine Schulordnung (1774) eredményeként a német ezredek területén minden faluban volt már egy-egy falusi iskola. Az iskolák ügyének helyzetére rávilágít az a jelentés, melyet 1774-ben küldtek fel a Bánságból az Udvari Haditanácshoz, e szerint tíz iskolamester közül: egy haszontalannak, három rossznak, kettő középszerűnek, három átlagosnak, s csak egy volt megfelelőnek minősítve. A román-illír Határőrvidéken mindössze egy iskola működött, az is csak papíron: Kusicson. A legtöbb faluban illír tanítók voltak a községek költségén.

* Intézetigazgató egyetemi magántanár, Nyíregyházi Főiskola, Turizmus és Földrajztudományi Intézet.

1775-ben a német-bánsági ezredék területén már 11 elemi falusi iskola volt (pl. Kubin, Plosicz stb.). Ekkor a román-illír ezred elemi tanodája Fehértemplomban és Bozovicson volt. A szerb és román elemi iskolák rendezése ügyében a kormány 1774-ben tervet terjesztett fel a „deputatio in illyricis” útján, melynek eredményeként 1774-ben a szerbek és a románok elemi szinten anyanyelvi oktatási lehetőséget kaptak.

Az iskolaügy azonban a Bánságban is, mint az ország többi vidékén, csak Mária Terézia Ratio Educationisának kiadása óta vált közügyé, s lettek az iskolák közzintézmények. A Temesi Bánságban a bécsi kormány már előbb is gondoskodott arról, hogy minden római katolikus hitközségben iskola és tanító legyen. Így azután a katolikus német telepített városokban és falvakban sorra nyíltak az iskolák (1. ábra). Az oktatás terén kiemelkedett az elemi iskolák száma (1778-ban 60 db, 68 tanítóval), igaz német nyelven folyt az oktatás.

A bécsi udvari küldöttség rendezte a bánsági illír (szerb, román) iskolák egyéb viszonyait is, úgy hogy 20 év alatt, 1758-tól 1778-ig, az iskolák száma 66-ról 218-ra emelkedett, a tanítóké pedig 77-ről 200-nál is többre. 1781-ben Jankovich tanfelügyelő kimutatása szerint, a Bánságot alkotó három vármegyében, 452 helységben volt 293 tanító és 5755 tanuló, kik közül rendszeresen járt iskolába 2871 fő, hanyagul 1532 fő, s iskolába nem járt 1352 fő.²

1. ábra. Német nyelvű iskolák a Bánságban (1778–1800)

Figure 1. German schools in the Bánság between 1778–1800

Forrás: Das Deutschtum des Banats und seine Entwicklung bis 1918 alapján saját szerkesztés

Magyar nyelven –, bár volt néhány korábbi alapítású (pl. Kiszombor, Csóka stb.) magyar községi iskola – nagyobb arányban csak 1779-től, a vármegyei közigazgatás visszaállításától tanítottak a Bánságban. Pontos számot nem ismerünk, de mindössze néhány tucat római katolikus magyar faluban következhetett mindez be. Nemzeti jellegű iskoláztatásról tehát még sokáig nem volt szó a Bánságban. A felekezeti és községi iskolák zöme német, román vagy szerb tannyelvű volt.

A német nyelvű elemi iskolák (1. ábra) mellett a kisebb etnikai csoportok alapfokú iskolahálózata is kiépült. A bánsági bolgárságnak (paltýenok, paulicsánok) például a XIX. század első felében Vinga, Óbesenyő és Denta mellett Módoson (1820-tól), Kanakon és Écskán (1825-től), valamint Erzsébetlakon (1842-től) és Sándoregyházán (1867-től) is voltak anyanyelvi iskoláik.³ A magyar nyelvű elemi oktatás kiépülését nagymértékben befolyásolta, hogy a Bánságban a közigazgatás nyelve 1830-ig kizárólag a német, ha eltekintünk az olykor használatos latintól. Csak 1830-ból származik az első kísérlet a magyar nyelv bevezetésére a közigazgatásban, aminek 1848 eseményei, illetve a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság kialakítása miatt, 1867-ig nem volt kézzelfogható eredménye.

2. ábra. Német nyelvű elemi iskolák a Bánságban (1859)

Figure 2. German schools in the Bánság (1859)

Forrás: Das Deutschtum des Banats und seine Entwicklung bis 1918 alapján saját szerkesztés

Kisebb helységekből, mint pl. Rábé, Majdán és Óbéd azt is megengedték, hogy tanító hiányában a község jegyzője lássa el ideiglenesen a tanítói teendőket. 1821-ben már végrehajtják azt a Torontál vármegyei határozatot, hogy minden oly községben, mely 100 házból áll, megfelelő iskola épüljön. A magyar nyelvű szabályrendelet értelmében 1820–1830-ig már több helyen állítottak magyar iskolákat, s 1831-ben megalkotta Torontál vármegye magyar nyelvű szabályrendeletét. Elrendelték, hogy a magyar nyelv minden iskolában természetes jogaiba visszahelyeztessék. Oly tanító, ki a magyar nyelvet nem bírja, semmiféle iskolában sem teljesíthet szolgálatot és egyelőre oly segédet köteles alkalmazni, aki a magyar nyelvet oktató képességgel bírja, s amennyiben a magyar nyelvet három év alatt sem tudná elsajátítani, állásától elmozdítható. Jutulmat tűzött ki ama tanítók részére, kik a német, szerb és román ifjak magyar nyelvű oktatása körül különös érdemeket szereznek.

Az intézkedések végrehajtását azonban az 1848–49-iki szabadságharc után következett abszolutizmus megakasztotta, míg végre az 1868. évi 38. tc. életbelépése után, a népoktatás ráterhetett arra az útra, mely dualizmus évtizedeiben az egész magyar oktatást meghatározta. Az abszolutizmus idején jelentős veszteségeket szenvedett a bánsági magyar nyelvű oktatás, mutatja mindezt, hogy ismét a német tannyelvű elemi iskolák domináltak (2. ábra).

2. Bánsági magyar iskolák a dualizmus korában

A Bánság tanügyi helyzetéről képet alkothatunk az 1900. évi népszámlálás statisztikai összesítéséből.⁴ Élesen elkülöníthetők a magyar és nemzetiségi nyelvű iskolák egymástól. Az állami, községi és felekezeti népiskolákban (1184 db) összesen 19 7594 gyermek tanult, mely a tankötelesek 77,2%-át jelentette (1. táblázat). A tanítók és tanítónők (2306 fő) 87,5%-a magyar nyelven is tudott oktatni, amely az országos értéktől (93,8%) jóval alacsonyabb szintet jelentett (2. táblázat). A törvényhatósági jogú városok népiskoláinak valamennyi tanítója képes volt magyar nyelven is oktatni, azonban Krassó-Szörény vármegyében mindez alig haladta meg a hatvan százalékot.

1. táblázat. A Bánság népiskoláinak néhány jellemzője (1900)

Table 1. A few specific of the elementary school of the Bánság (1900)

	Kras- só- Szörény	Temes	Temes- vár	Versec	Torontál	Pan- csova	Bánság	Magyaror- szág
Népiskolák	439	360	19	9	348	9	1184	16725
Tanszemélyzet	576	616	103	63	893	55	2306	28 629
Magyar nyelven oktatni képes	373	563	103	63	861	55	2018	26 868
Tankötelesek	71 152	69 048	8009	3546	101 046	3085	255 886	2 936 759
Magyar anyanyelvű tankötelesek	2 718	5 302	2394	381	18 242	372	29 409	1 519 933
Magyar anyanyelvűek a tankötelesek %-ban	3,06	7,68	29,89	10,74	18,05	12,06	11,49	51,76
Tanulók száma	45 728	58 067	6008	2775	82 553	2463	197 594	2 278 482
Magyar anyanyelvű tanulók	2160	4 452	2497	486	16 063	356	26 014	1 293 480
Magyar anyanyelvű tanulók %-ban	4,58	7,53	29,17	13,77	18,97	11,90	13,16	54,24
Magyar anyanyelvű tanulók a magyar tankötelesek %-ban	79,47	83,97	104,3	127,56	88,06	95,7	88,76	85,09

Forrás: Népszámlálás 1900

2. táblázat. Magyarország elemi iskoláinak felekezeti megoszlása (1900)
Table 2. Distribution of the elementary school of the Hungary by religion (1900)

Iskolák fenntartói	Elemi iskolák száma	Tanulók száma	Egy iskolára jutó tanulók száma
Római katolikus	5 500	649 894	118,2
Református	2 095	196 119	93,6
Görög katolikus	2 072	127 002	61,3
Görögkeleti	1 795	138 045	76,9
községi	1 771	259 775	146,7
állami	1 683	199 916	246,2
Evangélikus	1 394	129 656	93,0
Izraelita	503	36 066	71,7
magán	199	na.	–
társulati	96	na.	–
unitárius	38	2 461	64,8
Összesen	17 146	1 755 197	102,4

Forrás: Népszámlálás 1900

Tanulságos az elemi iskolák számának és felekezeti megoszlásának vizsgálata, mind országos (2. táblázat), mind bánási (3. táblázat) szinten. Az osztatlan, egy tanterőre alapozott négy elemi volt a domináns iskolatípus, de nem elhanyagolható tény, hogy Temes vármegyében a népiskolák közel háromnegyede már hatosztályos volt (74,2 %), míg Torontál vármegyében hatvan százalék fölött (62,1%), addig Krassó-Szörény vármegyében negyven százalékon (40,3%) állt ezen iskolatípus aránya. Az iskolák vallási differenciálódásának anomáliáit a községi és állami iskolák országos értéktől magasabb aránya enyhítette.

3. táblázat. A Bácság népiskoláinak néhány jellemzője (1900)
Table 3. A few specific of the elementary school of the Bácság (1900)

	Krassó-Szörény	Temes	Temesvár	Versec	Torontál	Pancsova	Bácság	Magyarország
Népiskolák száma	439	360	19	9	348	9	1184	16 725
Ebből: egy tanterős	369	301			168		838	12 169
5-6. osztályos	177	288			227		692	9 459
állami	36	40	–	–	41	11	128	1 683
községi	163	98	8	5	144	–	418	1 771
Róm. katolikus	17	45	7	–	55	–	124	5 500
Görög katolikus	25	18	–	–	5	–	48	2 072
Görögkeleti	195	154	6	3	85	1	444	1 795
Evangélikus	2	4	–	–	5	–	11	1 394
Református	4	3	–	–	4	–	11	2 095
Izraelita	2	–	–	–	5	–	7	503

Forrás: Népszámlálás 1900

A tankötelesek etnikai-vallási megoszlása szorosan korrelált a Bácság etnikai-vallási megoszlásával (4. táblázat). A bánási magyarok 1900-ban az összlakosság 12,6%-át (201 135 fő) adták,⁵ az elemi iskolák (1209 db) több mint egynegyede (318 db) viszont csak magyar nyelvű volt (5. táblázat). Mindazok ellenére, hogy a tisztán nemzetiségi nyelvű elemi iskolák száma a Bácságban sem tükrözte az etnikai-nyelvi viszonyokat (csak német nyelvű iskola egy, csak szlovák nyelvű iskola egy, csak román nyelvű iskola kilencvenhat és csak szerb nyelvű iskola huszonegy), a vegyes tannyelvű elemi iskolákkal együtt

azonban biztosították az egyes nemzetiségek anyanyelvi oktatásának alapfeltételeit. Jó példa erre, hogy Krassó-Szörény vármegye 360 települése lakosságának (466 147 fő) 72,1%-át (336 082) a románok alkották, úgy hogy 279 településen (77,1%) 75% feletti volt arányuk, ebből 15 település (pl. Bégabalázd, Homapatak, Mákosfalva, Szörénykanizsa stb.) teljesen homogén volt. A 279 településből 224 településen 90% felett volt arányuk és mindössze ötvenöt településen 75–90%, illetve 27 településen 50–75% közötti. A fenti tények alapján megállapíthatjuk, hogy a vármegye 306 településén (84,5%) a románok éltek többségben. Krassó-Szörény megyében 62 kizárólag román és 266 román–magyar elemi iskola működött, mely mindenképpen figyelemre méltó, gyakorlatilag minden románok által lakott településen működött legalább egy román nyelvű elemi iskola, igaz nyolcvan százalékukban néhány tantárgyat (pl. történelem, földrajz stb.) magyar nyelven kellett tanulni.

A tanítók aránya (6. táblázat) négy hitfelekezeti: római katolikus, görög katolikus, evangélikus és izraelita esetében haladta meg lényegesebben a teljes lakosságon belüli arányukat (4. táblázat), ami minden bizonnyal a felekezeti iskolák nagyobb számát és az e felekezetekhez tartozó lakosság körében az iskolával szembeni erősebb keresletet jelzi.

4. táblázat. A népesség anyanyelve összevetve a felekezettel a Bánságban (1910)

Table 4. Distribution of the population of the Bánság by ethnicity and religion (1910)

Anyanyelv	Összesen	Ortodox		Görög kat.	Római kat.	Ref.	Evang.	Unit.	Izraelita	Egyéb
		fő	%							
Krassó-Szörény										
Összesen	466 147	337 153	72,3	20 006	90 479	10 400	2 875	142	4795	297
Román	336 082	316 216	94,1	17 239	2 400	29	20	29	13	136
Magyar	33 787	599	1,7	338	19 273	9 784	929	68	2787	9
Német	55 883	478	0,8	104	51 507	195	1 609	19	1961	10
Szlovák	2 908	18	0,1	169	2 402	16	275	23	5	–
Rutén	2 351	248	10,5	2 051	41	–	–	–	11	–
Horvát	319	25	7,8	11	280	–	1	–	1	1
Szerb	14 674	14 468	98,6	43	129	6	3	2	1	22
egyéb	20 143	5 101	25,3	51	14 447	370	38	1	16	119
Temes										
Összesen	500 835	232 057	46,3	12 381	221 175	1 1135	13 611	160	9734	582
Román	169 030	156 813	92,8	11 307	543	8	16	30	8	305
Magyar	79 960	1 565	1,9	568	59 440	10 351	1 560	113	6334	29
Német	165 883	590	0,3	96	151 052	455	10 308	10	3288	84
Szlovák	3 080	167	5,4	152	1 007	46	1 698	1	9	–
Rutén	30	9	30,0	16	3	1	–	–	1	–
Horvát	350	29	8,3	5	306	–	7	–	3	–
Szerb	69 905	69 216	99,0	129	384	10	2	3	5	156
egyéb	12 597	3 668	29,1	108	8 440	264	20	3	86	8
Torontál										
Összesen	615 151	286 642	46,6	3 828	279 793	12 549	24 905	115	6114	1205
Román	86 937	83 324	95,8	2 931	277	7	22	47	6	323
Magyar	128 405	1 223	0,9	456	108 279	12 182	1 679	56	4425	105
Német	165 779	352	0,2	51	155 469	288	7 934	5	1628	52
Szlovák	16 143	25	0,1	23	401	54	15 239	5	2	394
Rutén	11	5	45,4	4	2	–	–	–	–	–
Horvát	4 203	28	0,6	8	4 160	–	2	–	5	–
Szerb	199 750	198 130	99,2	184	1 069	12	19	2	13	321
egyéb	13 923	3 555	25,5	171	10 136	6	10	–	35	10

Forrás: Népszámlálás (1910) adatai alapján saját szerkesztés

5. táblázat. A Bánság elemi iskoláinak néhány jellemzője (1900)

Table 5. A few specific of the elementary school of the Bánság (1900)

Elemi isk. tannyelve	Krassó-Sz.	Temes	Temesvár	Versec	Torontál	Pancsova	Bánság	Magyaró.
Csak magyar	65	76	15	8	143	11	318	10 325
Német-magyar	26	66	1	-	67	-	160	720
Szlovák-magyar	-	1	-	-	5	-	6	1 224
Román-magyar	266	124	3	-	28	-	421	808
Szerb/horvát-magyar	17	68	3	3	85	1	177	308
Egyéb-magyar	7	-	-	-	3	-	10	40
Csak román	62	22	-	-	12	-	96	2 157
Csak szerb	5	6	-	-	10	-	21	135
Elemi iskolák száma	448	363	22	11	353	12	1209	17 146

Forrás: Népszámlálás 1900

6. táblázat. A Bánság elemi iskolai tanítóinak felekezeti megoszlása 1900-ban (%)

Table 6. Distribution of the teacher's of the Bánság by religion in 1900 (%)

Megye	római kat.	görög kat.	evang.	Ref.	Ortodox	Izraelita	Összesen
Krassó-Sz.	26	6	1	2	64	1	100
Temes	46	3	2	2	46	1	100
Torontál	52	2	4	2	39	1	100
Magyarország	10 899 fő	2230 fő	2329 fő	3542 fő	2311 fő	1929 fő	23 382 fő

Forrás: Népszámlálás 1900

3. Bánsági magyar iskolák a két világháború között

A trianoni békediktátum után súlyos veszteségek érték a határon túli magyar iskola-rendszert. A Bánság esetében a szórvány magyarság helyzete mellett a magyar többségű falvak és városok esetében is drámai fordulat következett be, Különösen súlyosan érintette a régió mintegy kétszázötven ezer fős magyarságát az új határok által kialakult megosztottság.

3.1. Szerb-Bánság magyar nyelvű elemi iskolái

A Szerb-Horvát-Szlovén Királyság ún. vidovdáni alkotmánya néven ismert 1921. június 28-i alkotmányának 16. szakasza foglalkozott a kisebbségi tanulók oktatásával.⁶

„A más fajú és nyelvű kisebbségek elemi oktatásban részesülnek anyanyelvükön, olyan feltételekkel, amelyeket a törvény fog előírni.”

Az itt kilátásba helyezett törvény 1929-ig várattott magára. A nemzetgyűlés ekkor hozta meg a nyolcosztályos elemi iskolákról szóló törvényt (Zakon o narodnim školama), melynek 42. szakasza volt hivatott rendezni a kisebbségek anyanyelven történő oktatását, ez kimondta:⁷

„Az oktatás a népiskolákban államnyelven történik. Azokban az iskolákban, amelyekben ama nemzetiségek vannak, amelyeket a St. Germain-i békeszerződés említ, megengedett a szülők kívánatára a népiskolai oktatás az első négy esztendőre, vagyis az alsófokú népiskolákban, anyanyelvükön. Ezekben az osztályokban az államnyelv, mint külön tantárgy tanítása, kötelező; ezekben az iskolákban is államnyelven történik a nemzeti csoport (történelem, földrajz) előadása.”

A törvénybe foglalt meghatározás, hogy az elemi iskoláztatást kell biztosítani a kisebbségek anyanyelvén, végzetes lett a magyar iskolák számára a Szerb-Bánság területén. A St. Germain-i szerződés értelmezése szerint az Szerb-Horvát-Szlovén Királyság kormánynak tehát csak a népiskolák alsó tagozatán volt kötelessége lehetővé tenni az anyanyelvi

oktatást.⁸ Így ez első lépésként a magyar nyelvű középiskolai rendszer megszűntét idézte elő. A szakiskolákban sehol, néhány polgáriban és gimnáziumi tagozaton pedig az anyanyelven és hittanon kívül minden tantárgyat az államnyelven oktattak. Az általunk vizsgált elemi iskolák tekintetében viszonylag kedvezőbb helyzet maradt fenn (3. térkép), köszönhetően annak is, hogy a Bácska közel homogén magyar etnikai tömbjétől és szigeteitől csak a Tisza folyó választotta el a bánásági területeket.

3.2. Román-Bánáság magyar nyelvű elemi iskolái

A gyulafehérvári határozatok szellemében és a temesvári főtanfelügyelő 1920 augusztusában közzétett hirdetményében ígértek szerint az 1920/21-es tanévben, az állami elemi iskolákban az oktatás a tanulók többségének anyanyelvén indult, illetve ahol megfelelő számmal voltak valamely kisebbséghez tartozók, a román tannyelvű iskola mellett részükre saját anyanyelvükön megfelelő tagozat is létesült.

3. ábra. Elemi iskolák a Bánáságban (1921/22)

Figure 3. Elementary school in the Bánáság (1921/22)

Forrás: saját szerkesztés

Ezzel az intézkedéssel a magyar nyelvű oktatás 1920 után gyakorlatilag a felekezeti iskolákba szorult vissza, ezernél több magyar tannyelvű állami népiskola szűnt meg Erdély, a Bánság és a Partium településein.⁹ Román-Bánság területén Krassó-Szörényben tizenhét, Temes-Torontál megyében harminchat településen maradt magyar nyelvű elemi iskola (3. térkép). A Bánság fővárosában Temesváron az összes elemi iskolában negyvenkilenc magyar tannyelvű osztály volt, 34 magyar tanítóval, és 2224 tanulóval. Az összes tanulók száma 4265 fő volt, azaz az állami elemi iskolákba beiratkozott tanulónak több mint a fele magyar oktatásban részesült. A magyar tannyelvű állami iskolák, valamint a román iskolák magyar tagozatainak számát fokozatosan csökkentették.¹⁰

Az 1925-ben hozott ún. magánoktatási törvény előírta, hogy nemcsak a román nyelvet, hanem a történelmet, a földrajzot, az alkotmánytant is románul kell tanítani az iskolákban. A líceumot végzeteknek román nyelven kellett érettségizni – olyan bizottságok előtt, melyek tagjait más iskolák román tanári karából neveztek ki –, ami azzal járt, hogy a vizsgázók többsége megbukott. 1924-től kezdve a csaknem teljesen magyar anyanyelvű Székelyföld és a határ menti sáv vegyes anyanyelvű (helyenként szintén magyar többségű) lakosságának románosítását kívánták gyorsítani azzal, hogy e területek tíz megyéjében, a hivatalos indoklás szerint a román oktatás intenzívebbé tétele céljából, létrehozták az úgynevezett *kultúrzonát*, ahol az állami iskolákban óromániai (regáti) tanítókat helyeztek el 50%-kal magasabb fizetéssel, amit 10 hektár letelepedési birtok egészített ki.¹¹ A vegyes lakosságú falvakban olyan tanítókat neveztek ki, akik egy szót sem tudtak magyarul. Anyanyelven hitoktatásban csak akkor részesülhettek a gyermekek, ha egy intézetben tetemes számban voltak, több iskolából összevont csoportokban tanultak, osztályzatot ellenben nem kaptak. A szülő nem választhatott iskolát gyermekeinek világnézete és lelkiismerete szerint, névelemzéssel döntöttek el a hatóságok, hogy ki hová iratkozhat be.

Az Országos Magyar Párt bánsági tagozata az 1929–1930-as iskolai évben közzé tette a magyar iskolasérlemeket. Első helyre az állami elemi iskolák magyar tagozatainak hiányát helyezte. Bár a tanulók létszáma az alábbi településeken meghaladta a törvényben előírt hármicat kéréseiket mégis elutasították:

Románszentmihály 36, Nadas 31, Féregyháza 41, Janova 36, Szinérszeg 33, Parác 41, Temesség 41, Gizellafalva 38, Ferendia 35, Partos 50, Rékás 168, Porgány 43, Csákova 80, Facsád 148 iskoláskorú gyermeke nem tanulhatott anyanyelvén.

A felekezeti iskolák kis száma (magyar nyelvű mindössze tizenkettő az egész Román-Bánságban) és súlyos anyagi helyzete volt a következő felpanaszolt sérelem, amit tetézett a felekezeti és állami középiskolák fokozatos elrománosítása.

A fenti tények eredményeként 1937/38. tanévben a következő településeken folyt még legalább részben magyar nyelvű elemi oktatás: Lugos, Igazfalva, Dézsánfalva, Szapáryfalva, Dragsina, Majláthfalva, Omor, Magyarszentmárton, Sztáncsófalva és Újszentes. Temesváron a 3., 6. és 7. számú állami elemi iskolának volt még magyar tagozatuk. A többi magyar nyelvű állami elemi iskolát, illetőleg tagozatot a legkülönbözőbb indokokkal másfél évtized alatt megszüntették. Leggyakrabban ez úgy történt, hogy az áthelyezett vagy nyugdíjba küldött magyar nyelven oktató tanító helyett magyarul nem tudó román tanító került, így az egyelőre papíron magyar nyelvűnek minősített iskolában az oktatás nyelve ténylegesen a román lett. Ezek a döntések hatottak oda, hogy napjainkra magyar lakosa is alig van az egykori homogén magyar községeknek.

4. A második világháború utáni állapotok

A második világháború utáni népi demokrácia, majd a kommunizmus éveiben a magyar oktatás tovább sorvadt. A mindent eluraló ateizmus értelmében a felekezeti iskolákat bezárták, vagyonukat eltulajdonították. A „proletár internacionalizmus” főlöslleges nyűgnek tartotta az etnikai különbségeket, miközben a nemzeti kisebbségek jogegyenlőségéről beszéltek. A szellemi kapcsolatteremtés, könyvek, újságok révén teljesen lehetetlen volt. Az Anyaországtól való elzártág a magyar nyelvet és kultúrát érzékenyen érintette, közvetve az iskolai oktatást is, de ennél veszélyesebb volt „az egy ország, egy nyelv, egy nép” ideológiája.

4.1. Szerb-Bánáság magyar nyelvű elemi iskolái

A szerbek már 1948-ban is a Szerb-Bánáság népességének 59,9%-át, 1981-ben pedig 64,6%-át adták. A magyarok csak 24 bánásági településben voltak abszolút többségben (közülük 11-ben arányuk meghaladta a 90%-ot). A magyarok Szerb-Bánáság népességének 18,2%-át adták 1948-ban, és 13,7%-át 1981-ben. 1945 után megnyílhattak a magyar gimnáziumok és középiskolák, de a történelem, a magyar, a szerb nyelv, az ének és zeneoktatás olyan programok szerint történtek az elemi iskolákban, amelyek a büntudatot és a kisebbségi komplexum csíráit igyekeztek elűltetni a gyerekek lelkébe. Ennek köszönhetően nagymértékű az asszimiláció. Az 1950–60-es években számos magyarok lakta helységben megszűntek a magyar iskolák.

4.2. Román-Bánáság magyar nyelvű elemi iskolái

A nemzetiségi nyelvű iskolákat sorra ellehetetlenítették és bezárták. A sort a középiskolákkal és a felső tagozatokkal kezdték, melynek eredményeként Gátalján, Dettán, Zsombolyán, Rékason, Lugoson megszűntek a középiskolák, ott is és máshol is a fogyó gyermeklétszám miatt életképtelenné váltak az V–VIII. osztályok. Temesváron 1970-ben a józsefvárosi általános iskolába költöztették a magyar osztályokat, létrehozva a jelenlegi Bartók líceum elődjét, amelyben első osztálytól érettségig tanulhattak a magyar gyermekek. A reprezentatív magyar iskola mögött azonban a többit tudatosan leépítették, de spontánul is sorvadtak. A kis létszámú osztályokat a külvárosokban sorra megszüntették, mondván van már magyar iskola, ahová járhat a tanuló. Az 1989-es fordulatig évről évre csökkent a magyarul tanítható tantárgyak száma a magyar iskolákban.

5. Az 1990-es évektől napjainkig

A Bánáságban élő magyarság ma szórványnak tekinthető, eltekintve a Magyarországhoz tartozó terület (271 km²) tíz településtől. A bánásági magyar szórvány azokban a falusi környezetekben tudott a leginkább megmaradni, ahol abszolút többséget alkot. A magyarság megmentése a szórványban csakis az iskoláztatáson belül tartható fenn, és vallási közösség támogatottságával erősíthető.

5.1. A magyar oktatás helyzete a Szerb-Bánáságban

A vajdasági magyarság negyven százaléka szórványban él. Csak a Szerb-Bánáság szét-szört településein több mint hatvanezren vannak. 2002-ben, a Szerb-Bánáságban 62 890 fő vallotta magát magyarnak, ami az összlakosság 10,2 százaléka volt.¹² Itt érdemes megemlí-

teni, hogy ez a szám 1961-ben 111 937 főt tett ki, és 17 százalékos arányt jelentett. A Szerb-Bánság falvai közigazgatásilag önállóak, azonban mindössze huszonegy olyan akadt, ahol a magyarok többségben voltak, melyek zöme 1000 fő alatti kisközség. Ezer fő feletti magyar közösség – többségben – csak hét (Alsóittebe, Torda, Magyarcsernye, Szaján, Padé, Torontálvásárhely, Székelykeve) faluban élt, azaz a természetes asszimiláció itt is felgyorsult.

Ma azokon a településeken (pl. Sándoregyházon, Versecen, Fejértelepen, Bókán, Kanakon, Nezsényben, Módoson stb.), ahol még számos magyar él, de nincs magyar iskola (4. ábra), s a magyar szülők gyermekei egymás között már szerbül beszélnek. A néhány legelésebb szerb-bánsági magyar szórványtelepülés, Módos (Jaša Tomić) Fejértelep (Šušara), Bóka, Kanak és Nezsény közül már csak az utóbbiban van osztatlan alsós magyar tagozat. Nehéz dilemma előtt vannak más bánsági falvakban (Lukácsfalva, Erzsébetlak, Tóba, Hetény, Udvarnok) élők is, ahol szintén csak alsós magyar tagozatok vannak. A legtöbb gyerek szülőfalujában marad, s szerb tannyelven folytatja az iskolát. A Nagybecskerektől 50 km-re, közvetlenül a román határ közelében levő Tamásfalván (Hetény) is már csak alsós tagozatok maradtak, míg a felsősök a szomszédos Magyaritében tanulhatnak anyanyelvükön.

Szomorú látvány, mikor egyes magyar falvak temetőiben a sírköveken a gyökeres magyar család- és keresztnemek már cirill betűvel vannak belevésve. Mindez a magyar iskolák hiányának a következménye. A kisebbségi magyar oktatás ilyen mértékű leépítésére még a korábbi rendszerben sem volt példa.

A magyarság egy része nagyvárosi szórványként jellemezhető, ahol arányukat tekintve kis számban élnek a többségi nemzethez viszonyítva (Nagybecskerek, Nagyikinda, Pancsova és Versec). Itt a helyi magyarság beolvadása óriási ütemű. Érdeemes megemlíteni Muzslyát, amely ugyan része Nagybecskereknek, de település-szerkezetileg mégsem tartozik a városhoz, így természetesen itt más a helyzet. Ezt az állapotot legjobban azzal a példával lehetne jellemezni, hogy a nagybecskereki magyarság és a muzslyai magyarság létszáma megközelítőleg ugyanakkora, mégis Muzslyán évente 2-3 magyar osztály nyílik meg, míg Nagybecskereken megszűnés előtt áll a magyar általános iskolai oktatás. Muzslya lakossága 2002-ben 8396 fő volt, ebből 6492 magyar, ami 75,72% tett ki.

Nagybecskereken ugyanis a kisebbségi tagozatokon 1991-ben végrehajtott úgynevezett ésszerűsítés következtében mindössze egy általános iskolában maradtak magyar tagozatok 1–8 osztályig, és a város mintegy tízezres lélekszámra becsült magyarsága egyetlen magyar óvodai csoportra zsugorodott. Az egyházak keresztelési adataiból arra lehet következtetni, hogy egy-egy évben átlagosan 60 magyar gyerek születik. Ugyanakkor a város egyetlen magyar első osztálya 10–15 gyerekkel szokott megnyílni. Tehát csak minden ötödik magyar gyerek kezdi iskoláztatását az anyanyelven.

Közép-Bánság a délvidéki magyar oktatás határvidéke. Ennél délebbre már nincs magyar középiskola, és az általános iskolák magyar osztályai is csak elvétve maradtak meg (4. ábra). A vidék magyar többségű falvaiban jórészt csak alsó tagozatok vannak. Nagybecskereken és Muzslyán kívül Magyarszentmihályon, Magyarcsernyén, Tordán és Magyaritében van még nyolcosztályos elemi iskola. A Közép- és Dél-Bánságban élő több mint negyvenháromezer magyar oktatási központja Nagybecskerek, ahol még vannak magyar középiskolai tagozatok.

A legnagyobb szerb-bánsági városban legalább nyolc magyar középiskolai első osztály megnyitása lehetséges. A múlt tapasztalataiból ítélve ennek kiharcolása nem lesz egyszerű. Krónikus méreteket öltött ugyanis a tanárhiány és sajnos a politikai változások sem garantálnak előrelépést. A legnagyobb hátrányunk pedig az, hogy sok esetben nincs meg a törvényben előírt 15-ös létszám, amit egy kisebbségi tagozat nyitásához megkövetelnek.

5.2. Román-Bánáság magyar nyelvű elemi iskolái

Az oktatás terén a román kormány folytatta a kommunista korszak asszimilációs politikáját, az RMDSZ politikai tiltakozása ellenére: így például kötelezővé tették, hogy minden magyar iskolában román nyelven oktassák az ország történelmét és földrajzát, megkövetelték, hogy a kisebbségi lakosságú területeken még abban az esetben is szervezzenek román tagozatú osztályokat, ha a tanulók létszáma nem éri el a kötelező tízet. Az 1989-es fordulat után következő iskolai év hozott egy kis felbuzdulást. Magyar óvodai csoportok, elemi iskolai osztályok indultak be, több osztály tanulóból verbuváltak magyar nyelvet és irodalmat tanuló csoportokat a régió több településén.

Az 1990–1991-es tanév hozta az azóta megdönthetetlen csúcst. Az I–IV. osztályban 748, az V–VIII-ban 782, középiskolában 463, összesen: 1993 diák tanult magyarul a Román-Bánáságban. Ez a szám a 2007–2008-as tanévre 1022-re csökkent. Jelenleg Temes megye 13 településén (4. ábra): Nagybodófalván, Csanádon, Dettán, Igazfalván, Keresztúron, Lugoson, Nagyszentmiklóson, Óteleken, Ötvösdön, Újszentesen, Szapárfalván, Végváron és Zsombolyán működik általában kis létszámú elemi iskolai tagozat, Temesváron pedig a Bartók Béla Elméleti Líceumban, az 1-es számú és a 26-os V–VIII. osztályos iskolákban sajátíthatják el az elemi ismereteket a magyar gyerekek.

Az V–VIII. osztályos tanulási lehetőségek megszámlálásához sajnos elég a tíz ujjunk: a Bartók Béla Elméleti Líceumban 108, az 1-es számú iskolában 41, a 26-os iskolában 27, a lugosi 5-ös számú iskolában 21, a zsombolyai 1-es számú iskolában 14, a nagyszentmiklósi 1-es számú iskolában 25, Igazfalván 21, Óteleken 21, Újszentesen 3, Végváron 39, összesen 320 az iskolát látogató tanulók száma. Magyar anyanyelvét fakultatív tantárgyként tanulja román iskolába járó 166 kisiskolás, 254 V–VIII. osztályos diák és 28 középiskolás azokon a településeken, ahol nincs magyar nyelvű iskolai tagozat. Hogy az adatokat ki-ki belátása szerint mérlegelje és értékelje, megjegyzem, hogy a 2002. évi népszámlálás adatai szerint a magyarok lélekszáma Román-Bánáságban 59 691 fő (az összlakosság 5,5%-a). A falvak körzetesítésével egyetlen magyar többségű önálló falu sem maradt, a magyar lakosságú falvakat nagyobb román lakosságú falvakhoz kapcsolták, így az összlakosságon belüli arányuk minden körzetben 50% alatti. Bodó Barna (1997) szerint például Temesváron „a magyar gyermekek 76 százaléka nem magyar iskolába jár”. A helyi kisebbségi vezetők elpanaszolták, hogy a bánásági magyar iskolák attól is szenvednek, hogy egy román nyelvű iskolán belül (vagy összevonva) kell működniük. A magyar nyelvű iskolai oktatásban a gyereklétszám évről évre csökken, veszélyeztetve az eddigi iskolai osztályok további fennmaradását, még akkor is, ha a román nyelv kivételével minden tantárgyat anyanyelvükön tanulnak a diákok. A készülő új tanügyi törvény újabb megszorításokat is hozhat.

A magyar nyelvű oktatás tekintetében Román-Bánáság különösen hátrányos helyzetben van. A statisztikai adatok azt mutatják, hogy csupán minden negyedik magyar gyerek jár magyar tannyelvű osztályba. Az utóbbi húsz évben szinte feleződött a Temes megyei magyar iskolákba járó gyerekek létszáma. Számottevő a gyermekszám csökkenése egyetlen év alatt is, hiszen Igazfalván például a tavalyi évhez képest szinte feleződött a gyereklétszám minden osztályban. Súlyosbítják a helyzetet a temesvári iskola-összevonások, amelyeket egyesek a „temesvári magyar oktatás Trianonjának” neveznek, mert három magyar iskolából 2010-ben kettő megszűnt. 2010. szeptembertől megszűnt a magyar nyelvű oktatás a nagybodófalvi, a pusztakeresztúri, valamint a nagyszentmiklósi iskolában.

Magyar nyelvű középiskola, ami előfeltétele a magyar értelmiségi- és kutatóképzésnek, egyedül Temesváron található, a Bartók Béla Gimnázium, évfolyamonként három párhuzamos osztállyal, azaz kb. 75 tanulóval. Ez állandó létszámhiánnyal küzd, az elmúlt ősszel 50 tanulóra csökkent az I. évfolyam, a magyar szülők egy része nem érzi elége motiválnak magát ahhoz, hogy gyereküket magyar oktatásba írassa.

A négy temesvári állami egyetemen kb. 40 000-en tanulnak, ezekből, a Temesvári Magyar Diákszervezet (TMD) becslése szerint kb. 500–600 hallgató a magyar anyanyelvű, azaz 1,25–1,5 százaléka a hallgatóknak.

4. ábra. Elemi iskolák a Bánságban (2011)
Figure 4. Elementary school in the Bánság (2011)

Forrás: saját szerkesztés

6. Összegzés

A XVIII. században végrehajtott újratelepítés során kialakult etnikai-nemzeti szembenállásokat felkelések, szabadságharcok és világháborúk vérontásai vitték olykor a reménytelenség végleteibe, amelyek tovább mérgezték az együttélésre kényszerített népek lelkét. Olyannyira, hogy napjainkra minden etnikai népcsoport, felekezet vagy szellemi közösség vesztese a tájnak, még akkor is, ha az ő elképzelései szerint zajlanak a közéleti ceremóniák. Három évszázados háborúnak már nincsenek, nem lehetnek győztesei.

JEGYZETEK

1. Borovszky S. (1909): Magyarország megyéi és városai (Torontál vármegye). p. 632.
2. Borovszky S. (1911): Magyarország megyéi és városai (Temes vármegye és Temesvár). p. 463.
3. Kalapis Z. (1979): A Bánság Könyve (Riportok). Szabadka, p. 325.
4. Népszámlálás (1900): Magyar Statisztikai Hivatal. Budapest, p. 674.
5. Kókai S. (2010): A Bánság történeti földrajza (1718–1918). Nyíregyháza. p. 421.
6. Galántai J. (1989): Trianon és a kisebbségvédelem. A kisebbségvédelem nemzetközi jogrendjének kialakítása 1919-1920. Maecenas Könyvkiadó. Budapest. p. 229.
7. D. Đ. Momčilović, (1977): Banat u narodnooslobodilačkom ratu. – Beograd: Vojnoizdavački zavod, (Ratna prošlost naših narodi narodnosti; 199) (Monografije jedinica NOV i PO Jugoslavije; 47).
8. Arday I. (2002): Magyarok a Délvidéken, Jugoszláviában. BIP Kiadó, Budapest
9. D. Radosav (2003): Culture Si Unanison in Banat (secolul XVII.) Temesvár, p. 298. Jakabffy E.–Páll Gy. (1939): A bánsági magyarság 20 éve Romániában 1918–1938. Budapest.
10. Glatz F. (szerk.) (1988): Magyarok a Kárpát-medencében. Budapest.
11. Gulyás L. (2005): Két régió – Felvidék és Vajdaság – sorsa az Osztrák–Magyar Monarchiától napjainkig. Hazai Térségfejlesztő Rt. p. 233.
12. Kocsis K. (1999): A délvidéki magyarság etnikai földrajza. Néprajzi Látóhatár VIII. pp. 1–16. Szondi I.–Gyémánt R.–Petres T. (2003): A szerbiai Vajdaság az ezredfordulón, a népszámlálási adatok tükrében. In: Területi Statisztika 6. (43.) évf. 4. sz.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Arday I. (2002): Magyarok a Délvidéken, Jugoszláviában. BIP Kiadó, Budapest
- Borovszky S. (1909): Magyarország megyéi és városai (Torontál vármegye). p. 632.
- Borovszky S. (1911): Magyarország megyéi és városai (Temes vármegye és Temesvár). p. 463. p. 294.
- D. Đ. Momčilović, (1977): Banat u narodnooslobodilačkom ratu. - Beograd: Vojnoizdavački zavod, (Ratna prošlost naših narodi narodnosti; 199) (Monografije jedinica NOV i PO Jugoslavije; 47).
- D. Radosav (2003): Culture Si Unanison in Banat (secolul XVII.) Temesvár, p. 298.
- F. Grisellini: „Temesi Bánság története”, 1780-ban jelent meg, egyidejűleg Milánóban (olaszul) és Bécsben (németül).
- Galántai J. (1989): Trianon és a kisebbségvédelem. A kisebbségvédelem nemzetközi jogrendjének kialakítása 1919–1920. Maecenas Könyvkiadó. Budapest. p. 229.
- Glatz F. (szerk.) (1988): Magyarok a Kárpát-medencében. Budapest.
- Gulyás L. (2005): Két régió – Felvidék és Vajdaság – sorsa az Osztrák–Magyar Monarchiától napjainkig. Hazai Térségfejlesztő Rt. p. 233.
- Jakabffy E.–Páll Gy. (1939): A bánsági magyarság 20 éve Romániában 1918–1938. Budapest.
- Kalapis Z. (1979): A Bánság Könyve (Riportok). Szabadka, p. 325.
- Kocsis K. (1999): A délvidéki magyarság etnikai földrajza. Néprajzi Látóhatár VIII. pp. 1–16.
- Kókai S. (2010): A Bánság történeti földrajza (1718–1918). Nyíregyháza. p. 421.
- Szondi I.–Gyémánt R.–Petres T. (2003): A szerbiai Vajdaság az ezredfordulón, a népszámlálási adatok tükrében. In: Területi Statisztika 6. (43.) évf. 4. sz.
- A Magyar Szent Korona Országainak népszámlálása. 36. rész. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, Atheneum. Az 1900-es népszámlálás kötetei. KSH, Budapest, 1901–1904.